

موزه باغچه جوق ماکو

و

گذری بر پاره‌ای از آثار باستانی ماکو

شهرزاد ساسان پور
دانشجوی دکتری تاریخ
رئیس هیئت مدیره و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

موقعیت تاریخی ماکو

شهر ماکو که اکنون مرکز شهرستان است، در گوشه شمال غربی ایران واقع شده که از نظر موقعیت جغرافیایی و نظامی دارای اهمیت بسزایی بوده است. زیرا در سرحد سه کشور ایران، ترکیه و شوروی سابق قرار گرفته و از این جهت در زمان جنگهای بین الملل، روسها متوجه اهمیت آن شده و راه آهنی از، منطقه شاه تختی به دوغو بایزید (که اکنون در خاک ترکیه واقع است) احداث کردند که این راه آهن از شهر ماکو می گذشت و قریب ۱۵۰ کیلومتر آن در خاک ایران بوده است و اما امروزه هیچ اثری از آن باقی نمانده است. ماکو در ابتدا جزو سرزمین امپراتوری اورارتوئی بوده و نام آن در طول تاریخ به صورتهای گوناگون ذکر شده است از جمله: شاورشان (سیاوش)، آرتاز^۲ و قبان قلعه، روسا^۳ و مادکو^۴، ماکو یا مک به معنی آغل و ماکوشی به معنی محل زندگی روحانیان زرتشتی^۵.

بانی ماکو

ایل بیات را بانی شهر ماکو می دانند. رئیس این ایل، احمد سلطان در خدمت نادرشاه [افشار] در خراسان بود و بعد از نادر به ماکو آمد و در آنجا بنای حکومت را نهاد. جانشینان او مدتها با نام «سردار» - در ماکو حکومت کردند. از شواهد تاریخی پیداست که ماکو در ۲۷ سده پیش تمدن درخشانی داشته است. از حکومت امپراتوری اورارتو - علائم و نشانه هائی وجود دارد که تمامی همراه با آثار معاصر آن توسط باستان شناسان به ثبت رسیده است. در سال ۱۴۰۵ هـ. ق سلطان مراد چهارم برای مرمت قلاع تخریب شده ماکو اقدام کرد. در دوره صفوی قلعه های ماکو برای ایران و قلعه کاتور در ایالت وان برای ترکیه اهمیت داشتند.^۶ ایل بیات در اصل از طایفه چخور سعد که در ایروان ساکن بوده اند، می باشند که بعدها بدین منطقه وارد شده اند.

یکی از بناهای باشکوه ماکو کاخ موزه باغچه جوق است که اکنون به شرح آن و سپس اشاراتی به برخی دیگر از آثار تاریخی ماکو خواهیم داشت.

موقعیت بنای کاخ باغچه جوق

به فاصله حدود ۲ کیلومتری سمت غرب جاده ماکو - بازرگان، روستای زیبای باغچه جوق واقع شده است. در جوار این روستا و بر دامنه کوه مرتفع «چرکین»، در داخل باغ نسبتاً بزرگی (با وسعت ۱۱ هکتار)، ساختمان مجلل و تاریخی قصر سردار ماکو، از آثار با ارزش و منحصر به فرد شمال غرب کشور قرار دارد.

تاریخچه بنا

قصر باغچه جوق ماکو توسط اقبال السلطنه ماکویی از حکام

اشاره: در ایران میراث های فرهنگی بسیاری وجود دارند که به دلایل مختلف مهجور می باشند. گزارش حاضر به معرفی یکی از این گونه میراث ها پرداخته است. مطالعه این نوشته، در عین حال ما را با گوشه ای از تاریخ معاصر کشورمان آشنا می سازد.

موقعیت جغرافیایی و سیمای شهر ماکو

شهرستان ماکو در گوشه شمال غربی ایران واقع شده و از لحاظ جغرافیایی شمالی ترین و غربی ترین نقطه کشورمان است. این شهرستان دارای ۳ بخش و ۵ دهستان و متشکل از ۴۵۲ آبادی مسکونی می باشد.

اس. جی ویلسون که طی چند دهه گذشته به ماکو سفر نموده سیمای این شهر را این گونه توصیف نموده است. «همچنان که به ماکو نزدیک شدیم، جاده ماریپچ از میان دره باریکی گذشت: که از میان آن رودی بنام (زنگهار) جریان دارد، و کراراً به شکل آبشارهای غران کوچکی فرو می ریزد. در یکی از این خمیدگی های کوهستان ناگاه منظره شهر ماکو بصورت دلپذیر و شگفت آوری در برابر دیدگان ما نمودار شد. کوهستانهای برهنه، پر صخره ناگهان در دو سو سربر آسمان کشیده و دست کم به ارتفاع هزار پا گردن برافراشته بود. کوهی که در سمت راست قرار دارد هر قدر بالا می رود برآمدگی پیدا می کند. و بسان سایه بانی بر فراز شهر گسترده می شود. در فرورفتگی صخره ها قلعه را ساخته اند که نمای جلویی آن هولناک است و دورش را دیواری احاطه کرده است. در ارتفاعات اطراف شهر قلاع قدیم دیده می شود و در کوه «قیه»، غار وسیعی است که دارای آب جاری بوده و عده زیادی را می توان در آن جای داد و ورود به آن مشکل است. اولین اروپایی که به درون غار راه یافت، ایوانوسکی روسی بود»^۱.

پروفسور مینورسکی می نویسد: «در سال ۱۹۰۵ کوشیدم تا به درون غار راه یابم ولی موفق نشدم، زیرا ایوانوسکی را هم زندانیان بالا کشیده بودند ولی در این سال محبوسی در غار وجود نداشت تا مرا به بالا بکشند. فقط چوپانان چابک می توانند بوسیله تکیه بر شکاف سنگها از صخره ها بالا رفته و خود را به دهانه غار برسانند. ساختمانهای شهر و خانه ها در دامنه دو کوه نام برده ساخته شده اند و منظره آنها طوریست که می توان تصور کرد پشت بام خانه یکی، حیاط دیگری می باشد»^۲.

باتوجه به این موضوع از این غار جهت محبوس کردن زندانیان استفاده می شده است.

مقتدر اواخر دوره قاجاریه و یکی از سرداران مظفرالدین شاه قاجار (۱۳۲۴ - ۱۳۱۳ هـ. ق) احداث شده است.^۸

مشخصات بنا

طبق اطلاعات میراث فرهنگی ماکو، تاریخچه کاخ و موزه باغچه سوق ماکو به این شکل مشخص شده است:

«فصر تاریخی باغچه سوق متشکل از ساختمان دو اشکوبه کاخ و بنای معروف به آتپزخانه که یک ساختمان سنگی است، داخل در محوطه باغ میوه ای به مساحت ۱۱ هکتار قرار دارد. قدمت بنا مربوط به اواخر قاجاریه و بنای آن اقبال السلطنه ماکویی از سرداران مظفرالدین شاه قاجار است و مرمت و الحاقات بعدی نیز، منتسب به پسر سردار ماکوئی است.»^۹

«ویژگیهای معماری کاخ، استفاده از شیوه های سنتی ایرانی و معماری فرنگی مخصوصاً هنر ساختمانی روسیه در اواخر قرن ۱۹ میلادی است. سردر ورودی به سبک روسی و فرم بالای آن به روش دوره قاجاریه است. استفاده از هشتی و کاربردی های زیبایی گچی و زمینه پردازی از موضوعات ایرانی و چینی در نقاشی رنگ روغن زیرسقفی و خطوط طلایی و نیلی در بین آنها بسیار جالب توجه است. فرم کلی فصر به شکل مستطیل، بادو پشاهدگی در جهت غربی است. محور اصلی بنا حوضخانه است که نقاشیها و تعبیه صراحیها و ستونهای با پوشش گچی، هماهنگی حیوانهای متقارن دو اشکوب فوقانی و نیز زیبائی شیشه های رنگی داخل در آرسی ها و سایر تزئینات در نمای ساختمان بسیار جالب و دارای ارزش فرهنگی و هنری است.

۱- درب ورودی

درب ورودی در جهت شرقی کاخ واقع شده و دارای یازده پله که در میان دو ستون گچی حجاری شده قرار گرفته اند می باشد. در انتهای پله ها در قسمت ورودی اتاقی کوچک با یک آئینه بزرگ به طول ۱/۵ متر و پهنای ۵۰ سانتی متر قرار دارد. این آئینه با قاب چوبی اندازه ای تقریباً ۲/۲۰ در ۷۰ سانتی متر را دارد. در بالای قاب طرحی شبیه تاج، همراه با دو شمعدان چوبی طراحی شده است. این ورودی یک پنجره رو به تراس دارد. شکل گچ بریهای سفید طوری است که آشکال میوه، و گلکاری را نشان می دهد. در طرف راست آئینه، مجسمه های فرشتگانی حکاکی شده و در طرف چپ مجسمه پرسی که در میان دو فرشته قرار گرفته، حک شده، در بالای آئینه عکس سردار هنوز پا برجاست.

۲- اتاق چهره

بعد از ورودی وارد اولین اتاق می شویم که به دلیل آنکه تمامی وسایل این اتاق حتی دیوارهایش به رنگ صورتی است به «اتاق چهره» مشهور است. یک کمد بزرگ از جنس چوب گردو کار اتریش با ستونهای چوبی در اتاق خودنمایی می کند. بر اساس اظهارات راهنمای کاخ شیشه های پنجره های این اتاق در رنگهای مختلف و دارای خاصیت خنثی کننده می باشد. یعنی به محض نشستن خنثی کننده بر روی آن، به سرعت تابود می شوند.

این اتاق دارای مبلمان ۸ پارچه راحتی از جنس ابریشم می باشد.

۳- حوضخانه آئینه کاری

حوضخانه قسمتی از کاخ است که تمام واحدهای معماری بر محور آن قرار دارد که از نظر بکارگیری مصالح، سیستم آرایش و نوع درب و پنجره دارای اسلوب خاص خود است، که علاوه بر ویژگی های معماری ایرانی، تأثیر و نفوذ معماری فرنگی بخصوص روسیه اواخر قرن نوزدهم در آن مشهود است. دیوارها از حیث آئینه کاری زیبا نگاه هر بیننده ای را به خود خیره می کند. حوضخانه در واقع خاصیت سردکننده طبیعی را دارد که جهت خنک نگه داشتن

تعبیه شومینه های گچی دیواری، به سبک روسی، استفاده از پرسیکتیو در نقاشی ها و دیوارها همه فوق العاده جالب و زیباست در این مجموعه وسایل شخصی سردار، عکسهای خانوادگی، مبلمان لوسترها، کمدها، آینه ها و پرده های گلدان متفقا حالتی بسیار همگونه به مجموعه می دهند.^{۱۰}

اینک برای شرح کامل درون کاخ به ترتیب از ورودی شروع به معرفی می کنیم:

وجود دارد. دو پاراویون (محل تعویض لباس) که آئینه کاری و روکش طلائی دارند و نیز یک آئینه بزرگ که سه عدد ظرف سوپ خوری چینی در جلوی آن قرار داده شده از دیگر وسایل این تالار است. یک چراغ پایه دار متحرک با پایه چدنی در گوشه تالار وجود دارد. روشنائی تالار علاوه بر لوسترها یازده چراغ دیواری شمعی است که بر روی دیوارهای تالار نصب شده اند.

۶- شاه نشین دوم

شاه نشین دوم یا همان شاه نشین سمت چپی، دیوارهای آئینه کاری شده زیبایی دارد و سرویس مبلمان آن از چوب نی خیزران و ساخت لهستان است. دو عدد لامپ نفتی کوچک روی دیوارهای نصب شده و لوستر اتاق هم یک لامپ نفتی بزرگ است. این شاه نشین دو درب به سوی تراس دارد.

۷- اتاق موزه خانوادگی

بعد از خروج از شاه نشین وارد اتاق موزه می شویم. در این اتاق عکسهای بزرگ قاب گرفته شده از: عزت اله خان (خواهرزاده سردار)، آنالی خانم همسر سردار که اهل نخجوان روسیه بوده، تیمور تیموری (پدر سردار که در نزد مظفرالدین شاه اقبال السلطنه لقب داشته)، همچنین عکس جوانی سردار (مرتضی قلی خان)، که در وسط اتاق نمایان است، وجود دارد. اتاق موزه روبروی اتاق چهره است و بین آنها حوضخانه وجود دارد. مبلمان این اتاق ۱۴ پارچه و از چوب آکاژو است و رنگ قهوه ای دارد. تزئینات میز مبلمان با گل و برگهای برنزی است. میز که مستطیل شکل است، دارای ۲ کِشو و یک کمد کوچک به ارتفاع ۱۲۵ و عرض ۸۸ س. م است. آئینه میز توالت (آرایش) حاشیه منبت کاری است، که بالای آن تاجدار است. ابعاد این آئینه س. م ۶۷×۲۰ است.

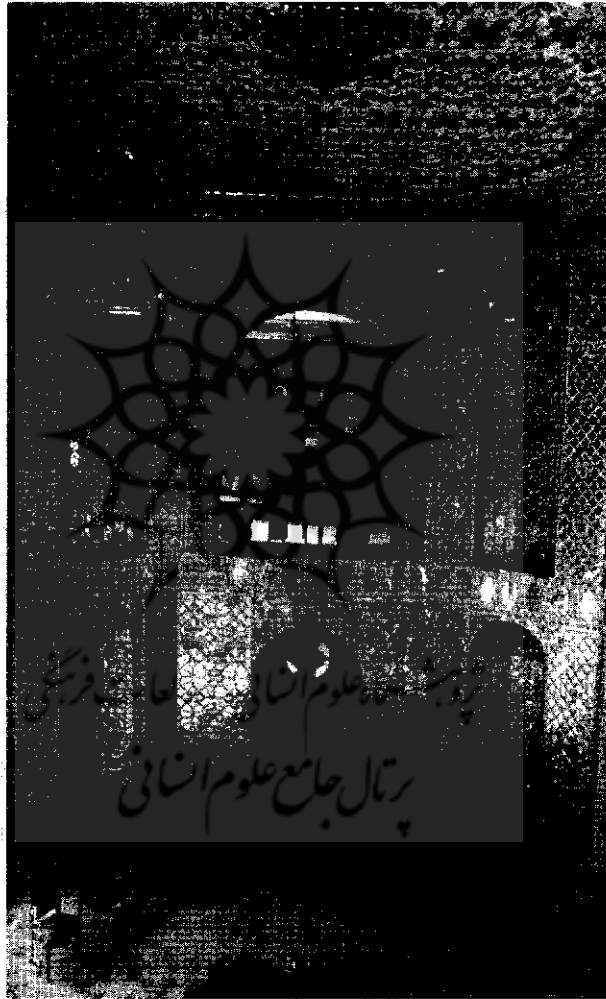
امارات تعبیه شده است. این قسمت دارای یک حوض منور در وسط است که حوض ۸ ضلعی دیگری آن را احاطه کرده و دارای ۱۲ فواره است. حوضخانه دارای سه درب در طبقه پائین است. ورودی حوضخانه از پائین می باشد.

۴- شاه نشین اول

این قسمت شامل دو اتاق است. الف: شاه نشین سمت راست. ب: شاه نشین سمت چپ. و اما منظور از تعبیه شاه نشین اول و سمت راست آن بوده که صحبت‌های خصوصی و سری مابین سردار و وزیرانش در آنجا انجام می گرفته. نکته جالب و حیرت انگیز این اتاق، وجود دیوار در قسمت ورودی آن است که از جنس پشم شیشه روکش دار است. یعنی از گچ در این قسمت دیوار استفاده نشده و این پشم نوعی صداگیر بوده است. در این اتاق ۴ صندلی راحتی تاشونده وجود دارد که رویه آن عاجیم ابریشمی است. یک آئینه بزرگ هم از چوب درخت بامبو در آن خودنمایی می کند. جنس کاغذهای دیواری از نوع مخملی است. ستونهای این اتاق گچبری و سقف آن هلالی شکل است. روشنائی این اتاق از یک چراغ نفتی بزرگ می باشد.

۵- تالار پذیرائی

در سمت راست ورودی تالار و در روی دیوارها، سه گل طبیعی خشک شده در درون قابی قرار گرفته اند و در سمت روبروی آن هم سه گل طبیعی دیگر را به همین شکل قاب گرفته است. در چهار طرف تالار در هر گوشه مانند اتاق شاه نشین «صداگیر» وجود دارد. روشنائی تالار، سه لوستر بزرگ شمعی می باشد. دو دست مبلمان چوبی با روکش ابریشمی که ساخت فرانسه است. در این تالار خودنمایی می کند که ۹ پارچه و گلدار طلائی می باشند. دو دست مبلمان ۸ پارچه مشکی رنگ هم در تالار

پرتال جامع علوم انسانی

همینطور دو سکوای راحتی مخملی سبز رنگ که روکش آن جاجیم است و دارای چرخ متحرک می باشد، در این اتاق وجود دارد. لوستر اتاق برنزی ۱۸ شاخه و ساخت فرانسه است و بدون آویز می باشد، که دارای سه عدد جاشمعی به ارتفاع ۱ متری و همراه با آویز کریستال متوسط است. جنس دیوارها هم کاغذ دیواری است. یک جفت دیوارکوب مقوایی و جای کاغذی مقوایی که کار چین بوده و با گل مرغ طلایی هم تزئین شده بر روی دیوارها نصب شده است.

۸- اتاق خواب:

این اتاق دارای یک تخت دو نفره و منبت کاری شده با تزیینات اطلسی قرمز رنگ بوده که کار اتریش می باشد. همینطور یک میز گنجه دار لب تختی که رویه آن از سنگ مرمر به ابعاد ۲/۱۵×۲/۵۰ و با متکای یک ستر مخملی قرمز است.

یک کمد جالباسی از چوب گردو با آئینه کاری زیبا به ابعاد ۱۴۰×۷۰ م. که ساخت اتریش است در این اتاق وجود دارد. یک پاراویون برای تعویض لباس که از میله برتری و سه تکه با اطلس نارنجی به ارتفاع ۱/۵۰ و به عرض ۵۵ م. وجود دارد. پرده های اطلس گلدار رویه پُشتی ها به ابعاد ۲۸۰×۱۶۰ که در وسط هر توری به ارتفاع پرده فوق ۸ درگاه وجود دارد که البته پاره ای از توریها زدگی پیدا کرده است. این اتاق خواب دارای ۸ عدد پُشتی با تشک محملی و با سر مه دوزی می باشد. اتاق دارای ده پنجره و یک درب و ۶ چراغ شمعی دیواری

و دو آئینه بزرگ است. دیوارها رنگ روغنی همراه با نقاشی است. این اتاق دارای یک شومینه صدفی است. پنجره های اتاق خواب عبارتند از: ۲ پنجره رو به غرب، ۲ پنجره رو به جنوب، ۳ عدد رو به شمال و سه عدد رو به شرق است. روشنایی اتاق یک لوستر شمعی آویزان است.

۹- خروجی امازت

این خروجی تقریباً شکل و مختصات ورودی دو که قبلاً توضیح داده شد را دارد. منتهی مجسمه های این ورودی، سه مجسمه بزرگ

پیکر تراش زنان است، و ۸ ستون گچبری شده دارد. راه پله بام امارت در خروجی قرار دارد و خروجی از طبقه تحتانی تا بالا یازده پله سنگی ریخته گری شده دارد. ستونها چوبی است و با گچ رویه گرفته شده. بعد از پائین آمدن از پله های خروجی به طبقه همکف (تحتانی) وارد می شویم. بعلاوه در خروجی یک پنجره رو به جنوب دارد و در قسمت چپ خروجی هم یک شومینه گچی قرار دارد^{۱۱}.

طبقه تحتانی (همکف)

۱۰- پاگرد و اتاق موزه سنتی

در زیر پاگرد پله ها اتاق موزه سنتی منطقه قرار دارد که دارای مجسمه های زنان و مردان کُرد با لباسهای سنتی که مربوط به کُردهای شِکاک (کردهای منطقه ماکو)، بوکان، نقده و سنندج است. بطور کلی تمامی اتاقهای طبقه تحتانی کاخ، موزه ماکو را تشکیل می دهد که به همت اداره میراث فرهنگی ماکو تشکیل یافته است.

۱۱- اتاق موزه اشیاء باستانی. شماره یک

اشیاء این اتاق مربوط به سلاحهای سرد جنگی مربوط به دوره های پیشین است که تمامی با زیرنویس، هر نوع اطلاعاتی را در اختیار بیننده قرار می دهد.

۱۲- اتاق موزه عکس. شماره دو

عکسهایی از منطقه ماکو و آثار کهن آن است. همچنین

ابزار آلات قدیمی و ظروف سفالی هم در این موزه قرار دارد که قدمتی بالغ بر ۱۰۰۰ سال ق. م دارد.

۱۳- اتاق موزه مردم شناسی

در این اتاق مجسمه افرادی از هر تیره و طایفه ایرانی با لباسهای خاص خود به نمایش گذاشته شده اند. در ضمن ابزار و سلاحهایی هم مربوط به دوره قاجاریه در این موزه قرار دارد. نکته دیگری که در ساختمان کاخ جالب توجه به نظر می رسد،

ساختمان مذکور کلاً از مرمر تراش دار ساخته شده و از نظر دقت در اجرا و حرکت و تناسبات معماری قابل توجه است، اما نمای داخلی آن ساده و فاقد تزئینات چشمگیری است. «البته در اطراف آن واحدهای دیگری هم در ارتباط با نیاز زندگی احداث شده از آن جمله: گلخانه، حمام، سرویس، اتاقهای نگهبانی و آشپزخانه که اکنون بیشتر آنها یا متروکه شده و یا در شرف تخریب کامل است»

لوازم زندگی سردار ماکو:

منزومات زندگی سردار که بلحاظ موقعیت و نفوذ قابل توجه ایشان در این خطه از کشور بویژه در زمان حکومت پُرشوب مظفرالدین شاه، اکثراً از طرف حکام و دربار روسیه برای نامبرده ارسال شده در نوع خود جالب و دیدنی می باشند. به همین جهت اسباب و اثاثیه مذکور در اتاق های طبقات اوک و دوم ساختمان مرکزی به شرح زیر در معرض تماشای بازدیدکنندگان قرار داده شده اند.^{۱۲}

الف - انواع و اقسام میلمان و صندلیهای لوکس از جنس چوبهای جنگلی سی و خیزران و استیلهای مرغوب با تزئینات برجسته برنزی و رویه مخملی و نقوش کننده کاری شده ساخت لهستان، فرانسه، اتریش، روسیه.

ب - آئینه های سنگی با قابهای طلایی و استیل مشکی منبت کاری شده.

ج - پاراوایون های سه تکه از استیل طلایی با تزئینات ویژه و پارچه اطلسی و زری کاری با گل و بوته ساخت فرانسه.

د - کاناپه های اطلسی.

ه - پرده های رنگین اطلسی، پشمی و توری دوزی با طرحهای مختلف.

و - دستشویی متحرک لگن دار از چینی اعلا و ملحقات استیل گلدار برنگ طلایی ساخت روسیه.

ز - کمد و جالباسی از چوب گردو و منبت کاری شده و روکش اطلس ساخت اتریش.

ح - لوسترهای برنزی ۱۸ شاخه ساخت فرانسه.

ط - قاب عکسهای خانوادگی سردار.

اینست که در پشت هر در ورودی در طبقه تحتانی، قسمتی از زمین کاشه شده و روی آن قسمت حفر شده چوبهایی قرار داده اند تا به هنگام ورود سارقان به کاخ صدای پای آنها بر روی چوبها، ایجاد صدایی شود که نه با احتیاط به گوش دیگر افراد در کاخ می رسد و نوعی دزدگیر است.^{۱۳}

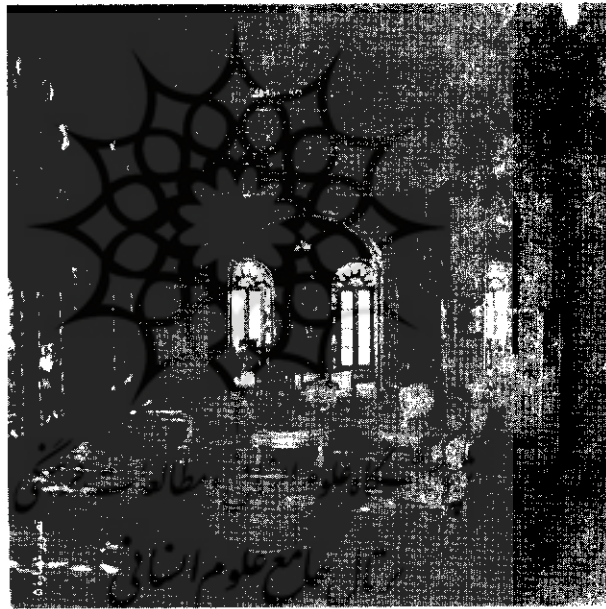
تزئینات بنا

نمای بنا به مطالب گفته شده، کاخ سردار ماکو از نظر تزئینات، خصوصیات ویژه زمان خود را دارا می باشد. گدچسبیهها و آئینه کاریهای نالار حوضخانه، طاق نماهای تزئینی، آرسیهها، کاغذ دیواریهای کران قیمت که برخی از مخمل و دارای طرح گل و بوته حالت برده و نیز پرده های اشرافی ثقل تزئینات جبهه اندرونی کاخ را تشکیل می دهند. نقاشیهای رنگ و روغن داخل اتاقها بخصوص نالار سیرانی، نرده های چوبی راه پله ها، مجسمه های گچی، اسباب بازی و لوازم زندگی شخصی سردار نیز مسکول آرایندهای فوق العاده است.

تزئینات نمای بیرونی کاخ:

تزئینات نمای بیرونی شامل:

۱- ورود سنگی از راه ورود مرغوب، بنا تقریباً حفری شده از گل و بوته، مجسمه های نیم برجسته حیوانات، میز مستطیل و انسان، ستونهای نیم برجسته گچبری شده و یک نوع کدوهای مستطیل شکل که داخل آنها با شنهای بادامی پر شده به علاوه درب و پنجره و نرده های چدنی می باشند، که تمام در ساختمان مرکزی قصر

مشترک شده است. در ضلع غربی کاخ، حوضی بیضی شکل وجود دارد و شامل فواره هایی است. همچنین سردر دیگری برای ورود وجود دارد. نمای امارت از بیرون دارای درب و پنجره های زیادی رو به هر جهت است. البته در ساخت امارت از سنگ گرانیت و خارا هم استفاده شده است.^{۱۴}

ساختمان سنگی «آشپزخانه»:

ساختمان سنگی (آشپزخانه) که در حدود ۵ متری جنوب غربی قصر و با ۲ متر اختلاف سطح نسبت به ساختمان اصلی، روی بلندی و در وسط فضای مشجر همین باغ احداث شده است. نمای خارجی

کارکرد فعلی بنا

ساختمان قصر باغچه جوق به علت ویژگیهای ممتاز هنری و معماری، در سال ۱۳۵۳ توسط دولت از وراث سردار خریداری و بعد از انجام تعمیرات ضروری از سال ۱۳۶۴ برای بازدید عمومی آماده گردیده و هم اکنون به عنوان موزه از آن بهره برداری می شود. بنا به سازه های قوی هنری و فرهنگی، این مجموعه مورد علاقه و توجه مردم منطقه و مسافین ورودی و خروجی کشور از طریق مرز ترکیه (بازرگان) است. در حال حاضر علاوه بر نمایش اشیاء و لوازم شخصی سردار در ساختمان قصر، تعدادی از اتاق های طبقه همکف تبدیل به موزه اشیاء تاریخی، مردم شناسی و نمایشگاه جاذبه های تاریخی استان آذربایجان غربی شده است.^(۱۳)

منابع ها

۱- حافظ، فریادی، مونوگرافی ماکو، تهران، سپهر، ۱۳۷۰، چاپ اول، ص ۴۴
۲- همان منبع، ص ۴۵
۳- برای اطلاع بیشتر، ک. به: ربیع، بدیعی: جغرافیای مفصل ایران، جلد دوم، تهران، اقبال، ۱۳۶۲، چاپ دوم، ص ۱۵۶
۴- ک. به: رحیم، رئیس نیا، آذربایجان در سیر تاریخی ایران، تبریز، نیسان، ۱۳۷۰، چاپ دوم، ص ۱۷۱
۵- همان منبع، ص ۱۷۱: مینورسکی می نویسد: ماکو از کلمه «مادکوه» ترکیب یافته و این با نظریه موسی اخوان که اهالی ماکو را مادها می نامند از مادهاک می داند، مطابقت دارد.
۶- حسین، یولیا: ایران باستان، جلد اول، تهران: شرکت مطبوعات، ۱۳۳۷، ص ۱۰۴

۷- گروهی از دبیران، جغرافیای استان آذربایجان غربی، تهران: نشر ایران، ۱۳۷۲، ص ۳۰
۸- ک. به: بروشور منتشر شده توسط اداره میراث فرهنگی استان آذربایجان غربی، ارومیه ۱۳۷۶، ص ۳
۹- طبق اطلاعات میراث فرهنگی ماکو.
۱۰- بر اساس راهنمایی آقای عباس زاده مسئول میراث فرهنگی ماکو، و لوحه های قرار گرفته در طبقه دوم و جلوی درب ورودی و نیز بر اساس مشاهدات شخصی.
۱۱- مونوگرافی شهر ماکو، صص ۸۱-۸۰
۱۲- بنقل از بروشور منتشر شده اداره میراث فرهنگی استان، آذربایجان غربی
۱۳- همان بروشور.

توضیحات تصاویر:

تصویر شماره (۱): نمای رو به حیاط امارت باغچه جوق.
تصویر شماره (۲): سیمای قدیمی و مرکزی شهر ماکو. در تصویر بر روی تخته سنگ واقع در جلوه کوه خرابه های آقیان قلعه دیده می شود.
تصویر شماره (۳): اتاق چهره و نمائی از پنجره های مشبک و شیشه کش اتاق موزه خانوادگی سردار.
تصویر شماره (۴): حوض خانه آینه کاری شده که محور اصلی این بناست و یونمیله کاری بندگی های آینه ای داخل در گچبریها که یک عنصر ایرانی است، نقل معماری ساختمان را تشکیل می دهد. (اتاق روبرو، اتاق موزه خانوادگی سردار است.)
تصویر شماره (۵): تالار پذیرائی امارت سردار با میلمان و وسایل دیگر. دیوارهای این تالار گچبری و آینه کاری است و آینه های تالار اُرسی (کشونی) است. (اتاق روبرو: شاه نشین اول است.)
تصویر شماره (۶): نمای دیگری از تالار پذیرائی و پاراویون های آن.

پیشگاه علم و سبک زندگی
پرتال جامع علوم انسانی